

ŠUBIĆI I KOVANJE NOVCA U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI

Novci Šubića Bribirskih predstavljaju pravi numizmatički raritet i historiografski kuriozitet. Pretpostavlja se da ih je sačuvano manje od trideset primjeraka, a unatoč prilično pozamašnom popisu radova koji su se bavili proučavanjem ove teme, i dalje postoje brojna neriješena pitanja. Recimo, nejasno je pod kojim su se okolnostima Šubići odvažili kovati novce sa svojim vlastitim imenima, ne zna se sigurno ni gdje je taj novac kovan, zašto nije kovan u većim količinama i zašto su te emisije danas tako rijetke. Štoviše, nemamo ni odgovor na pitanje zašto je to bilo zajedničko kovanje bana Pavla i njegovog, prvo brata, a zatim i sina, koji su se obojica zvali Mladen i bili banovi Bosne. Također nije poznato zbog čega ban Pavle nije sam kovao svoj novac, bez imena brata ili sina, i zašto nije taj novac kovao ranije budući da je u Hrvatskoj vladao još od 1270-ih godina. Manjak raspoloživih pisanih izvora nas ograničava u pružanju preciznog i konačnog odgovora na bilo koje od navedenih pitanja. Stoga cilj ovoga rada i neće biti da detaljno raspravlja o tim problemima, nego da ponudi sažet pregled i rekapitulaciju dosadašnjih znanja o novcima Šubića, s posebnim osvrtom na početke kovanja novca u Bosni. Istovremeno, bit će predstavljena neka moguća rješenja i određeni prijedlozi za razmišljanje.

Ključne riječi: Šubići Bribirski, Bosna, Hrvatska, Dalmacija, Venecija, srednjovjekovni rudnici srebra

Šubići Bribirski kao banovi Bosne

Još uvijek nije pouzdano utvrđeno kako su Šubići Bribirski uspjeli sebi osigurati titulu “bosanskoga bana” i ova tema svakako zaslužuje dužnu pozornost budućih istraživača. Većina povjesničara koji su se ranije bavili ovom problematikom pristupali su mu iz različitih uglova te su stoga proizveli dijametralno suprotna tumačenja čime su otežali ispravno razumijevanje politike ove obitelji prema Bosni. Neki su smatrali da su Šubići uzeli nove teritorije i titulu mirnim putem,¹ dok su drugi mislili da su svoj autoritet morali nametnuti nasilnim mjerama budući da su im otpor pružili bosanski ban Stjepan (vl. oko 1287.-1302.) i lokalne vladajuće elite.² Međutim, čini se da se rješenje problema može kriti u boljem shvaćanju odnosa između ovog moćnog hrvatskog roda i kralja Karla Roberta (vl. 1301.-1342.), kao i u ispravnoj ocjeni stava i položaja

¹ Naprimjer *Vjekoslav Klaić*, Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347., Matica Hrvatska, Zagreb, 1897, 67-69, 77-78; *Marko Perojević*, Šubići gospodari Bosne, u: *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, HKD Napredak, Sarajevo, 1942, 242-243; *Stjepan Antoljak*, Ban Pavao Bribirski ‘Croatorum dominus’, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1972, 19, 5-62.

² Usp. *Vladimir Ćorović*, *Historija Bosne I*, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1940, 217; *Sima Ćirković*, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1964, 78-79; *Mladen Ančić*, *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. Stoljeću*, ZIRAL, Zadar – Mostar, 1997, 92-93; *Damir Karbić*, Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.), *Zbornik OPZ HAZU*, 2004, 22, 16-17. Za sasvim različitu i hiperkritičku ocjenu uloge Šubića u Bosni, vidi: *Nada Klaić*, *Srednjovjekovna Bosna. Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989, 182-214.

utjecajne obitelji kneza Hrvatina Stjepanića koji su bili srodnici, saveznici i pristalice Šubića i njihovih ambicija prema Bosni.³

Dostupni suvremeni izvori potvrđuju da su do početka 14. stoljeća Šubići prerasli svoje hrvatske i dalmatinske posjede te su okrenuli svoje težnje prema susjednoj Bosni. U promjeni na kraljevskom prijestolju i preraspodjeli struktura moći koja je potom uslijedila u cijeloj regiji, vidjeli su mogućnost da prošire svoju moć i utjecaj. Dok je ban Pavle (oko 1245.-1312.) ostao gospodar na starim obiteljskim posjedima kao neosporni patrijarh svoga roda, odredio je mlađeg brata Mladena kao mogućeg budućeg vladara Bosne. Njihova vojska se zaputila prema Bosni u proljeće 1302. godine i taj pohod je, po svemu sudeći, okončan brzo i uspješno.⁴ Naime, u jednoj latinskoj povelji datiranoj 11. srpnja 1302., u kojoj je darovao povlastice splitskim trgovcima, Mladen se prvi put javlja s titulom bosanskog bana.⁵ U ovom se dokumentu također spominje kako je naručio novi pečat koji još nije bio izrađen pa je ispravu morao ovjeriti svojim starim tiparom.⁶ Mladen nije dugo bio bosanski ban jer se u *Bribirskom nekrologu* navodi da su ga u srpnju 1304. ubili “nevjerni heretici”,⁷ što se vjerojatno odnosi na protivnike njegove vlasti u Bosni, ili pak na pristalice starog bosanskog bana. Okolnosti Mladenove smrti su još uvijek pobliže nepoznate, ali se čini da su problemi bili širih razmjera budući da je ban Pavao naredne godine poveo svoju vojsku u Bosnu, po svoj prilici s namjerom da kazni pobunjenike. Pošlo mu je za rukom da nametne svoju volju lokalnom plemstvu i za novog bana postavi svog najstarijeg sina Mladena II., dok je za sebe zadržao vrhovni autoritet izražen u tituli “ban Hrvata i cijele Bosne gospodar”.⁸ Teško je odgonetnuti

³ Vidi, naprimjer, povelje koje je ban Pavle s obitelji izdao knezu Hrvatinu i njegovim nasljednicima 1301., 1304. i 1305. godine: *Tadija Smičiklas* (prir.), *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Vol. VIII, JAZU, Zagreb, 1910, 3-4, 80, 96-97. Usp. *Milko Brković*, Tri povelje knezova bibrirskih izdane bosanskom knezu Hrvatinu Stjepaniću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru*, 1990, 32, 139-154.

⁴ *Karbić*, Šubići Bibrirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.), 17. U osnivačkoj povelji za franjevačku crkvu i samostan sv. Ivana Krstitelja kod Skradina, izdatoj 7. travnja 1299. godine, ban Pavle se navodi kao “banus Coruacie, Dalmacie et dominus Bosne”. *Josip Barbarić – Josip Kolanović*, Šibenski diplomatarij, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1986, 185-186. Međutim, tekst ovog dokumenta očuvan je samo u jednom veoma kasnom prijepisu i očigledno nosi pogrešan datum. Povelja je izazvala dosta zabune u historiografiji, čak iako se ne podudara s poznatom kronologijom događaja te iako kasniji izvori potvrđuju da ban Pavle nije poduzimao nikakve konkretne poteze u pogledu Bosne u to vrijeme.

⁵ “Nos Mladinus banus Bosniensis [...]”, *Smičiklas*, *CD VIII*, 27. Mjesto izdavanja povelje je *Hocucha*, odnosno Hotuča blizu Gračca u zadarskom zaleđu, i ne Hotča, tj. Foča, na rijeci Drini u Bosni. Vidi: *Vjekoslav Klaić*, Građa za topografiju Ličko-Krbavske županije u srednjem vijeku, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 1902, 6, 30.

⁶ “[...] et quia sigillum nostrum banale nondum erat paratum, praesentes antiquo nostro sigillo fecimus sigillari [...]”. *Smičiklas*, *CD VIII*, 28.

⁷ “A. D. MCCCIV .... mensis Junii interfecerunt dnum. Mladinum banum Bos(nensem) heretici infideles”. *Stipan Zlatović*, *Bribirski nekrolog XIV i XV. vieka*, *Starine JAZU*, 1889, 21, 84.

⁸ “[...] banus Croatorum et tocius Bosne dominus [...]”, *Neven Isailović*, Povelja bana Pavla Šubića i njegovih sinova knezu Hrvatinu Stjepaniću, Građa o prošlosti Bosne, 2010, 3, 11-27. Tijekom arheoloških iskapanja u Zadru 1961. godine, pronađen je bakreni pečatnjak koji je pripadao banu Pavlu Šubiću. Njegova titula u natpisu glasila je: PAULUS * DE BREBERIO * BANUS * CROATORUM DNS * ET BOSNE *. *Janko Belošević*, Pečatnik hrvatskoga bana Pavla I. Bribirskog iz Zadra, Diadora, 1965, 3, 159-169. Za noviji pregled političkog djelovanja bana Pavla, vidi: *Neven Budak*, Paulus de Breberio banus Croatorum dominus et Bosne, u: *Portraits of Medieval Eastern Europe, 900-1400*, ur. Donald Ostrowski – Christian Raffensperger, Routledge, London – New York, 2018, 100-108.

praktične implikacije ovog novog rasporeda titula, ali se može pretpostaviti da je uzimanjem za sebe naslova “gospodar Bosne” ban Pavle želio izraziti da je on pravi vladar i nositelj vrhovnog autoriteta, dok je njegov sin samo zadržao službu bana Bosne, djelujući kao predstavnik svoga oca. Doista, koristeći novu oznaku “banus Croatorum et dominus Bosne”, Pavle je podario trgovačke povlastice i izdao druge dokumente općinama Rabu i Trogiru 1307. i 1308. godine.⁹ Sveta Stolica je također prepoznala Pavlovu novu titulu kao priznanje nedavnih geopolitičkih promjena u regiji. Papinski legat mu se 1308. obraćao kao banu Hrvata i “gospodaru cijele Bosne”,¹⁰ dok je 1311. papa Klement V. pisao Pavlu, “gospodaru Hrvata i Bosne”.¹¹ Iste godine su stanovnici Zadra u svojim poveljama nazivali Pavlovog sina “veličanstveni gospodin Mladen, knez Zadra, princeps Dalmacije i drugi ban Bosne”.¹² Ban Pavle preminuo je 1312. i izgleda da je vladavina njegovog sina u Bosni bila veoma nepopularna, naročito među bosanskim plemstvom i pristalicama obitelji starog bosanskog bana.¹³ Stoga je, unatoč svim pokušajima da stabilizira vlast, njegova vladavina u Bosni završena neuspješno kada je svrgnut s položaja 1322. godine.¹⁴

Obrada novaca Šubića Bribirskih u numizmatičkoj literaturi

Ako uzmemo u obzir činjenicu da su se pripadnici obitelji Šubić u pisanim dokumentima nazivali “bosanskim banovima” i “gospodarima Bosne”, razumljivo je zašto su pojedini istraživači njihove novce smatrali bosanskim novcima i zbog čega su ih kao takve tumačili i opisivali.¹⁵ Međutim, ovo nije bio slučaj sa svim radovima posvećenim istraživanju srednjovjekovnog novca s ovih prostora, naročito sa starijim publikacijama. Tako je, naprimjer, *Janko Šafarik*, koji je bio među prvim autorima koji su se posvetili

⁹ *Smičiklas*, CD VIII, 131-33, 196-97.

¹⁰ *Ibidem*, 204.

¹¹ *Ibidem*, 284

¹² *Ibidem*, 295.

¹³ *Karbić*, Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.), 22.

¹⁴ *Ferdo Šišić*, Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga. Istorička studija, *Glasić Zemaljskog muzeja*, 1902, 14, 335-366.

¹⁵ Pored općih prikaza povijesti kovanja novca u Bosni i Hrvatskoj, literatura koja se specijalno bavi novcem Šubića uistinu je brojna. Neki od najznačajnijih radova su: *Ivan Rengjeo*, Novci Pavla Šubića, bana hrvatske i gospodara Bosne, *Numizmatika*, 1934-1936, 2-4, 94-105; *Gjuro Krasnov*, Prilog istraživanjima novca Šubića Bribirskih, *Numizmatičke vijesti*, 1969, 27, 21-27; *Idem*, Još dva neobjavljena primjerka novca Šubića Bribirskih, *Numizmatičke vijesti*, 1971, 29, 1-2; *Idem*, Novi prilog istraživanjima novca Šubića Bribirskih, *Numizmatičke vijesti*, 1973, 31, 44-45; *Idem*, Srebrni groši Šubića Bribirskih s početka XIV stoljeća, *Numizmatičke vijesti*, 1990, 43, 17-26; *Zvonimir Wyrubal*, Novac bana Pavla Šubića, *Obol*, 1983, 35, 6-8; *Vedrana Delonga*, *Numizmatika*, u: Bribir u srednjem vijeku – Katalog izložbe, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1987, 107-112; *D[avid] M[ichael] Metcalf*, Prijedlog atribucije metalnog novca Pavla i Mladena Šubića, *Numizmatika*, 1988, 7, 60-61; *Martin Dimnik* – *Julijan Dobrinić*, *Medieval Slavic Coinages in the Balkans: Numismatic History and Catalogue*, Spink, London, 2008, 67-68, 197; *Ivan Mirnik*, Coins from Bribir (Varvaria), *Slovenská numizmatika*, 2007, 18, 157-180; *Idem*, Numizmatički nalazi s Bribirske glavice, u: *Studia Varvarina I*, Zagreb – Motovun, 2009, 131-151; *Marko Šarinić*, Novci Pavla Šubića i brata mu Mladena I (1302.-1304.), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 2010, 43, 449-453; *Amer Sulejmanagić*, Bosanski srednjovjekovni novac u kontekstu europskih monetarnih tijekova, periodizacija te analiza njegove ikonografije, metrologije i grafije do 1353. godine, *Numizmatičke vijesti*, 2014, 67, 53-57.

ovom problemu još 1851. godine, započeo svoj opis bosanskih novaca s onima koje je kovao Stjepan II., bosanski ban od 1322. do 1353. godine.¹⁶ *János Érdy*, mađarski advokat, arheolog i numizmatičar, također je svoju obradu bosanskih novaca počeo analizom onih kovanica koje je izdao Stjepan II., i nije ni uzeo u obzir kovanice koje su ranije kovali vladari iz dinastije Šubića.¹⁷ Za razliku od njega, austrijski numizmatičar *Georg A. Egger* je svoj opis bosanskih novaca otvorio razmatranjem novaca bana Mladena II.¹⁸ U svom kapitalnom djelu *Opis jugoslavenskih novaca*, *Šime Ljubić* je prvobitno opisao novce bana Stjepana I., koji je vladao posljednjih desetljeća 13. stoljeća, nakon čega brzo prelazi na analizu novaca koje su kovali Šubići kao banovi Bosne.¹⁹ Važno je naglasiti da, isto kao i *Egger*, *Ljubić* nije prepoznao ulogu Mladena I. u kovanju ovih novaca jer je smatrao da je samo Mladen II., stariji sin Pavla Šubića, nosio titulu bosanskog bana.²⁰ Godine 1894. *Ćiro Truhelka* je prilično neodređeno grupirao novce Pavla i Mladena Šubića među “novac prvih banova do 1353”,²¹ ali je unatoč tome i dalje pogrešno vjerovao da su najstariji bosanski novci oni koje je kovao ban Stjepan I.²² Pišući o istoj temi četiri godine kasnije, *Vjekoslav Celestin* čak ni ne spominje Šubiće, ali ispravno naglašava da ban Stjepan I. nije uopće kovao svoj novac, kako su ranije smatrali *Šime Ljubić* i *Ćiro Truhelka*.²³ *Milan Rešetar*, jedan od najboljih poznavatelja novca srednjovjekovnog Balkana, je 1913. bez rezerve ustvrdio: “Najprije je kovao novac za Bosnu Mladen Šubić”.²⁴

Boljem razumijevanju novaca Šubića najviše je pridonio zaslužni numizmatičar *Ivan Rengeo* koji je najdalje otišao u analizi.²⁵ On je pored povijesnog dijela obradio i više značajnih pitanja koji se odnose na srebreni novac Šubića, revidirao stavove dotadašnjih istraživača i opisao 17 njemu poznatih primjeraka tog novca. *Rengeo* je primijetio da su srebreni dinari Šubića “prvi novci, na kojima se navode i imena bosanskih banova, koji, su dakle kovani i za obtjecaj u Bosni”.²⁶ Budući da su se na tim novcima, koje je inače smatrao Pavlovima, nalazila i imena bosanskih banova Mladena I. i Mladena II., smatrao je potpuno opravdanim “da se ovi kovovi smatraju prvim i najstarijim novcem kovanim i za Bosnu”. Po njegovom shvaćanju “s time je ujedno najtjesnije povezan

¹⁶ *Janko Šafarik*, Opisanije sviju dosad poznati srbski novaca, Glasnik Društva srbske slovesnosti, 1851, 3, 253ff. U kasnijem nastavku ovog djela isti je autor također opisao i novac bosanskog bana Mladena. Vidi: *Idem*, Opisanije sviju dosad poznati srbski novaca, Glasnik Društva srbske slovesnosti, 1856, 8, 278-280.

¹⁷ *János Érdy*, A Boszna és Szerb régi érmek, Buda, 1857, 3ff.

¹⁸ *Georg A. Egger*, Die Münzen von Bosnien und Dalmatien, Wiener numismatische Monatshefte, 1866, 2, 165-166.

¹⁹ *Šime Ljubić*, Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb, 1875, 200-202, T.XVI,4.

²⁰ *Ibidem*, 202.

²¹ *Ćiro Truhelka*, Bosanski, srpski i bugarski novci zemaljskog muzeja u Sarajevu, Glasnik Zemaljskog muzeja, 1894, 6, 395.

²² *Ibidem*, 390-391.

²³ *Vjekoslav Celestin*, Opis nekih bosanskih novaca (Prinos bosanskoj numizmatici), Glasnik Zemaljskog muzeja, 1898, 10, 106.

²⁴ *Milan Rešetar*, Stari bosanski novci, Bosanska vila, 1913, 5, 73.

²⁵ *Rengeo*, Novci Pavla Šubića, bana hrvatske i gospodara Bosne, 94-105; *Idem*, Novci bosanskih banova i kraljeva, Glasnik Zemaljskog muzeja, 1944, 55, 244-246, 272-273.

²⁶ *Rengeo*, Novci bosanskih banova i kraljeva, 244.

početak bosanske numismatike sa širom hrvatskom, s kojom ona inače i s nacionalnih razloga čini jednu cjelinu”.²⁷ Kako je postavio temelje za buduće proučavanje novaca Šubića, stavovi *Ivana Rengjela* su imali presudan utjecaj na sve autore koji su poslije njega pisali o istoj temi.

Šubići i pravo kovanja novca

Iako su bili dosta samostalni u oblastima kojima su vladali, činjenica da su Šubići kovali svoj novac još uvijek privlači određenu sumnju.²⁸ Može se postaviti logično pitanje, što je bila osnova njihovih poteza i tko im je dopustio da kuju novac ako znamo da je to regalno pravo bilo rezervirano samo za kraljeve?²⁹ Zbog moći i utjecaja koju je “on uživao ne samo u svojoj banovini uopće, nego i u svojoj porodici napose”, *Rengjeo* je pripisao kovanje ovih novaca Pavlu za kojeg kaže: “Nije poznato, da li je on pravo kovanja novca dobio od kojega vladara. Ali kako se za kraljevsku vlast u ono vrijeme u Hrvatskoj skoro ni znalo nije, najvjerojatnije je, da on te dozvole nije ni od koga ni tražio”.³⁰ On je dalje naglasio kako je Hrvatska s primorskom Dalmacijom “u pitanjima ekonomskim i u stvari kovanja i obtjecaja novca” bila posve neovisna od Ugarske te da u pisanim izvorima nema dokaza “da se je kraljevski ugarski novac upotrebljavao na teritoriju Hrvatske južno od Gvozda”, nego da je od 10. do 13. stoljeća u optjecaju bio samo bizantski, a kasnije srebrni mletački novac.³¹

U kontekstu ove teme naročito su zanimljive ideje *Zvonimira Wyrubala* koji je smatrao da su Šubići kovali svoj novac kao banovi Bosne, i da su onda te emisije postupno ušle u upotrebu na cijelom teritoriju koji su kontrolirali. On je odbacio mišljenja *Rengjela* i drugih koji su vjerovali da su to novci bana Pavla, a kao argument u prilog svojoj tezi je naveo da su sinovi Pavla Šubića vladali svaki posebno na svom teritoriju; Mladen u Bosni, Juraj kao knez primorskih gradova Dalmacije, Pavao kao knez grada Splita i Grgur kao knez grada Šibenika, te da nije posve jasno zašto na novac postavlja imena bosanskih banova, prvo brata Mladena I., a zatim i sina Mladena II., izostavivši ostale sinove. U slučaju da je ban Pavle uistinu kovao svoj novac, on bi na njih stavio samo svoju titulu i samo svoje ime, pa su prema *Wyrubalu* ove novce zapravo kovali Mladen I. i Mladen II. kao banovi Bosne, ali ne bez znanja i pristanka bana Pavla.³²

Vrste novca

Danas se mogu razlikovati dvije vrste srebrnog groša Šubića Bribirskih. Na obje ove vrste slika na aversu je ista – svetac s aureolom u stojećem položaju (s desne strane)

²⁷ Ibidem, 246.

²⁸ Ovu su praksu pojedini stručnjaci opisali kao “donekle nečist posao”. Vidi: *Zdenka Dukat – Ivan Mirnik*, Numizmatička zbirka – Vodič, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2004, 134.

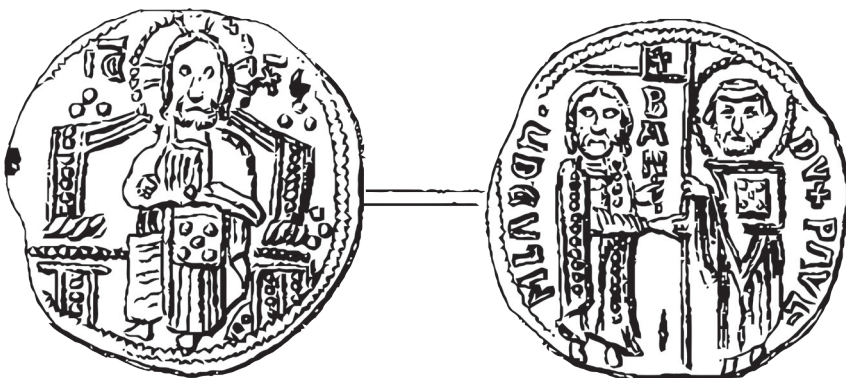
²⁹ Vidi: *Ivan Mirnik*, Pravo hrvatskoga plemstva na vađenje rudače i kovanje novca, Povijesni prilozi, 2006, 31, 101.

³⁰ *Rengjeo*, Novci bosanskih banova i kraljeva, 245; *Idem*, Novci Pavla Šubića, bana hrvatske i gospodara Bosne, 96.

³¹ Ibidem. Usp. *Ivan Mirnik*, Circulation of Venetian Money in what used to be the Kingdom of Croatia and Slavonia, Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini, 1988, 90, 495-516.

³² *Wyrubal*, Novac bana Pavla Šubića, 6-8.

predaje desnicom banu (s lijeve strane) koplje sa zastavicom na kojoj je križ. U lijevoj ruci savijenoj u laktu, svetac drži knjigu. Ban desnicom prima koplje sa zastavicom, a u lijevoj mu je svitak. I svetac i ban imaju dugačku odjeću, ali je banova bogatije ukrašena. Na reversu obje vrste prikazuju Spasitelja kako sjedi na prijestolju s aureolom oko glave i s knjigom na koljenima. (Slika 1)

Slika 1. Novac bana Pavla i bana Mladena I. (Ljubić, 1875, T.XVI, 4)

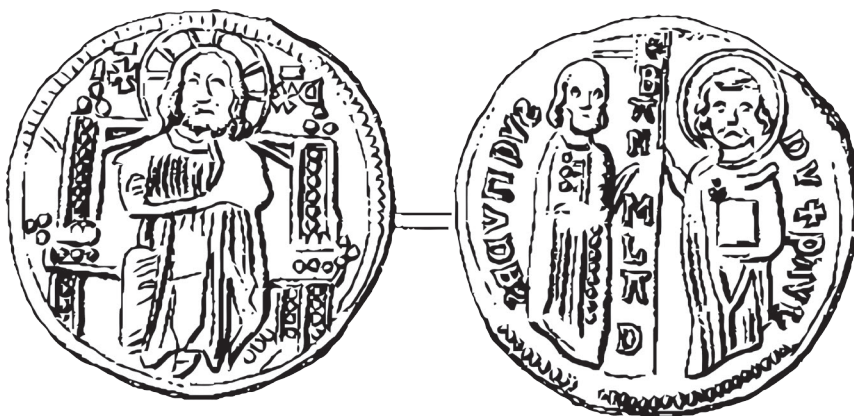
Dok su slike iste, natpisi na novcima se unekoliko razlikuju, što je pričinjavalo stanovit problem ranijim autorima. Kao što je ranije istaknuto, tek se u kasnijim fazama istraživanja utvrdilo da su prvu vrstu novca kovali Pavle Šubić i njegov brat Mladen I., ban Bosne do 1304., jer se na aversu novca, na rubu kovanice, nalazi natpis koji teče slijeva na desno i u kojem piše: MLADEN, na suprotnoj stani piše: DUX PAUL, dok je u sredini okomito ispisana riječ: BAN. (Slika 2)

D V † P A V L B A N M L A D E N

Slika 2. Dux Paul Ban Mladen (Ljubić, 1875, T.XVI, 4)

Druga vrsta se pripisuje Pavlu Šubiću i njegovom sinu Mladenu II., bosanskom banu od 1305., jer je natpis na aversu promijenjen kako bi odrazio promjenu na bosanskom prijestolju. Rubom kovanice teče natpis: SECUNDUS, desno DUX PAUL, a u sredini, između dva lika, nalazi se okomiti natpis: BAN MLAD.³³ (Slike 3 i 4)

³³ Krasnov, Srebrni groši Šubića Bribirskih s početka XIV stoljeća, 20-21; Rengjeo, Novci bosanskih banova i kraljeva, 246.

Slika 3. Novac bana Pavla i bana Mladena II. (Ljubić, 1875, T.XVI, 5)

DV ✠ PAVL BAN MLAD SECUNDVS

Slika 4. Dux Paul Ban Mlad Secundus

Zbog ovog rasporeda imena *Ivan Rengjeo* je mislio da su kovanice prve vrste kovane između 1302. i 1304. godine, tj. u vrijeme kada je ban Mladen I. vladao Bosnom, i da su novci druge vrste kovani u vrijeme vladavine bana Mladena I., od 1305. do smrti njegovog oca Pavla 1312. godine.³⁴ Stručnjaci nisu pokušavali utvrditi je li Mladen II. kovao vlastiti novac nakon 1312.

Ni titula *dux*, tj. vojvoda, koja se javlja uz Pavlovo ime na novcima, još uvijek nije propisno kontekstualizirana.³⁵ Predloženo je rješenje prema kojem bi titula bila još jedan element preuzet iz mletačkih modela, i da ona ne zrcali ispravno status i službe koje je držao ban Pavle.³⁶ Međutim, malo je vjerojatno da bi se ovom pitanju u ono vrijeme pristupalo na tako proizvoljan način, naročito na novcima koji su bili veoma važan vizualni znak moći. Doduše, ban Pavle nikada za života nije bio oslovljavan zvanjem *dux* u drugim dostupnim suvremenim izvorima, osim u ovome slučaju na novcima,³⁷ i daleko je vjerojatnije da je smisao ove inovacije bila da se uspostavi razlika između drukčijih pozicija dvije osobe čija su se imena javljala u natpisu.

³⁴ *Rengjeo*, Novci Pavla Šubića, bana hrvatske i gospodara Bosne, 98. David Metcalf je mislio da je daleko uvjerljivija mogućnost da je druga vrsta bila kratkotrajno kovanje Pavla s Mladenom II. i da je na neki način povezano s nastojanjima bana Pavla da zauzme Zadar od proljeća 1311. do svibnja 1312. godine, te da je korišten za financiranje vojske. *Metcalf*, Prijedlog atribucije metalnog novca Pavla i Mladena Šubića, 60-61.

³⁵ Vidi pokušaj *Antoljaka*, Ban Pavao Bribirski 'Croatorum dominus', 223-224, 227-231, 252.

³⁶ *Nada Klaić*, Paulus de Breberio banus Croatorum dominus et Bosne, Arhivski vjesnik, 1974-1975, 17-18, 414.

³⁷ Godine 1370., skoro više od pola stoljeća nakon Pavlove smrti, jedna isprava iz papinske kancelarije spomenula je njegove unuke kao "[...] filii nobilis viri Gregorii nati quondam Pauli, ducis Dalmatie et Chroatie [...]]", *Smičiklas*, CD XIV, 249.

Ikonografija

Još je *Šime Ljubić* primijetio da novci Šubića “izuzam napisa, nisu drugo van puki otisak mletačkih groša”.³⁸ S tom se opservacijom složio i *Ivan Rengjeo* koji je tvrdio da je ban Pavao svoj novac kovao po ugledu na suvremene mletačke *groše* ili *matapane* s namjerom da njegovi kovovi lakše uđu u optjecaj. Te imitacije mletačkog novca bile su tako vjerno reproducirane da je novac Šubića svojom veličinom, slikom, cijelim izgledom pa i težinom, u potpunosti odgovarao mletačkome, i jedino se razlikovao u natpisima na aversu.³⁹

Mletački *groš* veoma slični *nomizmama* bizantskih careva iz dinastije Komnena; Jovana II. (vl. 1118.-1143.), Manojla (vl. 1143.-1180.) i Andronika (vl. 1183.-1185.). Na reversu svakog od ovih novaca, dakle i *groša* i *nomizme*, prikazan je uspravljeni vjerski lik u stojećem položaju, obično svetac ili Djevica, kako predaje simbole vlasti ili službe svjetovnom vladaru, u ovom slučaju caru ili duždu. Na aversu oba novčića prikazuju Krista na prijestolju. Ovi novci se razlikuju samo u nekim detaljima i njihova sličnost navodi na zaključak da su Mlečani namjerno kovali svoj novac kako bi izgledao kao bizantski. Ishod toga bila je okolnost da je u deset godina nakon smrti dužda Enrika Dandola, koji je počeo kovati prve mletačke *groše* kratko nakon što je došao na vlast 1192., mletačka moneta sasvim istisnula bizantski novac u mletačkoj trgovačkoj razmjeni s istočnim Sredozemljem.⁴⁰

Što se tiče tumačenja likova na aversu Šubićevih novaca, oni su po svemu bili vjerna imitacija opisanih mletačkih *matapana*, i to upravo onih koje je dao kovati Pietro Gradenigo, dužd Mletačke Republike od 1289. do 1311. godine.⁴¹ Na tom novcu Svetac predstavlja sv. Marka, zaštitnika Venecije, a svjetovna osoba je mletački dužd. (**Slika 5**) *Ivan Rengjeo* je pretpostavio da bi položaj imena u natpisu (najprije: *dux Paul*, a onda: *ban Mladen*) možda mogao ukazivati na eventualni podložni položaj bosanskog bana prema gospodararu Bosne, banu Pavlu.⁴² Slika i natpis sasvim sigurno mogu poslužiti kao podloga za zaključak kako je Mladen čast bosanskog bana dobio od svoga brata. Međutim, ova bi usporedba imala smisla samo u slučaju da je lik bana Pavla ekvivalentan liku sveca koji predaje simbole svjetovnom vladaru. S druge strane je moguće, ali malo vjerojatno, da je ovo bila samo reprodukcija bez nekog dubljeg političkog, vjerskog ili ideološkog značenja. Teško je povjerovati da bi majstor koji je izradio kalupe namjerno ostavio atribute svetosti, kao što je svetačka aureola, na figuri bana Pavla.

³⁸ *Ljubić*, Opis jugoslavenskih novaca, 202.

³⁹ *Rengjeo*, Novci bosanskih banova i kraljeva, 245.

⁴⁰ *Louise Buenger Robbert*, Reorganization of the Venetian Coinage by Doge Enrico Dandolo, *Speculum*, 1974, 49, 50. Vidi također: *Alan M. Stahl*, *Zecca – The Mint of Venice in the Middle Ages*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London, 2000, 16-27.

⁴¹ Vidi: *Tomislav Šeparović*, Skupni nalaz mletačkog novca dužda Pietra Gradeniga iz Suvih dolaca u Kijevu kod Knina, *Starohrvatska prosvjeta*, 2007, 3.34, 327-333.

⁴² *Rengjeo*, Novci Pavla Šubića, bana hrvatske i gospodara Bosne, 98.

Slika 5. Novac mletačkog dužda Pietra Gradeniga (vl. 1289.-1311.)

Gdje se nalazila kovnica Šubića Bribirskih?

Danas se ne zna gdje se nalazila kovnica bana Šubića Bribirskih, jer nam sačuvani povijesni izvori ne spominju ni taj novac, niti gdje bi on mogao biti kovan niti da je uopće upotrebljavan u platnom prometu. *Ivan Rengjeo* je iznio pretpostavku da se ta kovnica vjerojatno nalazila u nekom od njegovih utvrđenih gradova, i to najprije u Skradinu gdje je i bila njegova rezidencija.⁴³ On također naglašava da na teritoriju kojim je vladao ban Pavao nije bilo rudnika srebra te da mu se zauzimanjem Bosne pružila prilika da srebro dobavlja iz bosanskih rudnika, “kao što su to činili i kasniji bosanski banovi kraljevi”.⁴⁴

Zvonimir Wyroubal, koji je otišao korak dalje u povezivanju ovih novaca s Bosnom, zauzeo je sličan stav. Naime, on ističe da se nijednom vladaru ne bi isplatilo kovati novac od kupljenog srebra i da su ga uglavnom kovali oni pojedinci koji su na svom teritoriju imali rudnike srebra. Slijedeći tu misao on dalje piše da na onom teritoriju kojim je vladao Pavao Šubić u to vrijeme nije bilo rudnika, za razliku od Bosne odakle je mogao crpiti srebro i gdje se po svojoj prilici mogla nalaziti njegova kovnica.⁴⁵

Trenutno je gotovo nemoguće precizno utvrditi lokaciju kovnice Šubića, ali bi možda moglo biti korisno uzeti u razmatranje kruženje njihovog novca i mjesta gdje su primjerci kovanica pronađeni. Osim onih čije je podrijetlo nalaza nepoznato, druge kovanice su pronađene u selu Dobrošte blizu Tetova u Makedoniji i mjestu zvanom Priluka, nedaleko od Livna, na prostoru sadašnje Bosne i Hercegovine.⁴⁶ Čak i ako ne znamo uvjete pod kojima su dospjeli do tih mjesta, ipak imamo dovoljno materijala kako bismo pretpostavili da su novci Šubića bili relativno rasprostranjeni u svojoj cirkulaciji.

⁴³ *Rengjeo*, Novci bosanskih banova i kraljeva, 246. *Idem*, Novci Pavla Šubića, bana hrvatske i gospodara Bosne, 99. Ovo mišljenje zastupa i *Mirnik*, Coins from Bribir (Varvaria), 157.

⁴⁴ *Rengjeo*, Novci bosanskih banova i kraljeva, 246.

⁴⁵ *Wyroubal*, Novac bana Pavla Šubića, 7.

⁴⁶ *Krasnov*, Prilog istraživanjima novaca Šubića Bribirskih, 21-22.

Zaključak

Zbog malog broja sačuvanih primjeraka, mnogi su istraživači zaključili da su novci Šubića kovani u malim količinama. Bez obzira na to, oni novci koji su opstali do današnjih dana svjedoče da su oni kovani, razlike u vrstama kazuju da su kovani u nekoliko navrata, činjenica da su bili izlizani daje za pravo onima koji vjeruju da je novac korišten za trgovanje, dok utvrđena mjesta nalaza nam govore da su mogli biti u optjecaju u Bosni te da su dospjeli i do teritorija današnje Makedonije.

Kao i obično, ikonografija i natpisi na novcima su od naročitog značaja za ispravno tumačenje njihovog značenja. Oni nam mogu dati uvid u obiteljsku hijerarhiju Šubića i objasniti kako su strukturirali i rasporedili moć i vlast u zemljama pod svojom vlašću. Ako uzmemo u obzir da se Pavle na ovim novcima javlja s titulom DUX, te da su njegov brat i sin navedeni s titulom BAN, postaje i više nego jasno da je Pavle zadržao vrhovni autoritet u svim obiteljskim posjedima, dok je služba bana Bosne predstavljala svojevrsnu apanažu kojom su upravljali članovi obitelji nižeg ranga. Ovaj raspored se također vidi i u pisanim dokumentima u kojima se Pavle naziva "gospodarem cijele Bosne", što jasno ukazuje na njegov značajniji status u odnosu na njegovu braću i sinove. Pa čak i ako je bosansko ime upadljivo odsutno iz natpisa na novcima, i Mladen I. i Mladen II. su samo bili banovi Bosne (ovaj posljednji barem do očeve smrti), što je dovoljno da se pretpostavi kako su Šubići novce kovali prije svega kao bosanski vladari. Slika na reversu koja prikazuje osobu kako predaje banu znakove autoriteta može se razumjeti kao dodatna potvrda odnosa moći unutar obitelji. Ako taj lik uistinu predstavlja bana Pavla, kao što natpis na to ukazuje bez obzira na očite svetačke atribute, onda bi on bio taj koji je imao autoritet da banove Bosne uvede u njihovu službu.

Nažalost, ne može se kategorički utvrditi jesu li Šubići dobili pravo kovanja novca zajedno s osvajanjem Bosne i uzimanjem titule bosanskih banova, ili je to bila logična posljedica rasta njihove političke i gospodarske moći. Bosanski vladari koji dolaze poslije Šubića su također kovali svoje novce, ali ostaje otvoreno pitanje jesu li slijedili primjer svojih prethodnika nastavljajući njihovu praksu, ili su se možda mogli pozivati na neko pravo koje je pripadalo starim bosanskim banovima. Okolnost da su prvi novci bana Stjepana II. bili imitacija onih koje su kovali Šubići možda govori u prilog prvoj od ove dvije hipoteze. Naime, nakon što je uspio uspostaviti svoju vlast u Bosni, Stjepan II. je zadržao težinu i avers novca Šubića, promijenivši samo sliku na reversu koja je prikazivala vladara u sjedećem ili stojećem položaju kako drži mač i žezlo u rukama. Potonji novci istog vladara su se udaljavali od ovog prvobitnog dizajna i počeli su više sličiti na dubrovački novac koji je bio veoma omiljen i raširen u Bosni i Srbiji u to vrijeme. To je bio rezultat promjena u političkoj i gospodarskoj orijentaciji Bosne nakon što je vladavina Šubića bila neslavno okončana.

Na samom kraju se može sažeti da su, prema onome što znamo, novci Šubića prvi poznati primjerci kovanica koje nose ime bosanskog vladara, i budući da ovu praksu kovanja novca nisu naslijedili krvni nasljednici i rođaci banova Pavla i Mladena, nego kasniji banovi Bosne, oni se mogu smatrati i prvim poznatim bosanskim novcima. Osim toga, nema sumnje da su poslužili kao osnova, motivacija i model za nastavak kovanja novca u bosanskoj državi.

Izvori i literatura

1. *Ančić, Mladen*, Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. Stoljeću, ZIRAL, Zadar – Mostar, 1997.
2. *Antoljak, Stjepan*, Ban Pavao Bribirski 'Croatorum dominus', Radovi Instituta JAZU u Zadru, 1972, 19, 5-62.
3. *Barbarić, Josip – Josip Kolanović*, Šibenski diplomatarij, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1986.
4. *Belošević, Janko*, Pečatnik hrvatskoga bana Pavla I. Bribirskog iz Zadra, Diadora, 1965, 3, 159-169.
5. *Brković, Milko*, Tri povelje knezova bibrirskih izdane bosanskom knezu Hrvatinu Stjepaniću, Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru, 1990, 32, 139-154.
6. *Budak, Neven*, Paulus de Breberio banus Croatorum dominus et Bosne, u: Portraits of Medieval Eastern Europe, 900-1400, ur. Donald Ostrowski – Christian Raffensperger, Routledge, London – New York, 2018, 100-108.
7. *Buenger Robbert, Louise*, Reorganization of the Venetian Coinage by Doge Enrico Dandolo, Speculum, 1974, 48-60.
8. *Celestin, Vjekoslav*, Opis nekih bosanskih novaca (Prinos bosanskoj numizmatici), Glasnik Zemaljskog muzeja, 1898, 10, 103-113.
9. *Čirković, Sima*, Istorija srednjovjekovne bosanske države, Srpska književna zadruga, Beograd, 1964.
10. *Ćorović, Vladimir*, Historija Bosne I, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1940.
11. *Delonga, Vedrana* Numizmatika, u: Bribir u srednjem vijeku – Katalog izložbe, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1987, 107-112.
12. *Dimnik, Martin – Julijan Dobrinić*, Medieval Slavic Coinages in the Balkans: Numismatic History and Catalogue, Spink, London, 2008.
13. *Dukat, Zdenka – Ivan Mirnik*, Numizmatička zbirka – Vodič, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2004.
14. *Egger, Georg A.*, Die Münzen von Bosnien und Dalmatien, Wiener numismatische Monatshefte, 1866, 2, 157-177.
15. *Érdy, János* A Boszna és Szerb régi érmek, Buda, 1857.
16. *Karbić, Damir*, Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.), *Zbornik OPZ HAZU*, 2004, 22, 1-26.
17. *Klaić, Nada*, Paulus de Breberio banus Croatorum dominus et Bosne, Arhivski vjesnik, 1974-1975, 17-18, 409-423.
18. *Klaić, Nada*, Srednjovjekovna Bosna. Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989.
19. *Klaić, Vjekoslav*, Bribirski knezovi od plemena Šubići do god. 1347., Matica Hrvatska, Zagreb, 1897.
20. *Klaić, Vjekoslav*, Građa za topografiju Ličko-Krbavske županije u srednjem vijeku, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, 1902.
21. *Krasnov, Gjuro*, Prilog istraživanjima novaca Šubića Bribirskih, Numizmatičke vijesti, 1969, 27, 21-27.
22. *Krasnov, Gjuro*, Još dva neobjavljena primjerka novaca Šubića Bribirskih, Numizmatičke vijesti, 1971, 29, 1-2.

23. *Krasnov, Gjuro*, Novi prilog istraživanjima novaca Šubića Bribirskih, *Numizmatičke vijesti*, 1973, 31, 44-45.
24. *Krasnov, Gjuro*, Srebrni groši Šubića Bribirskih s početka XIV stoljeća, *Numizmatičke vijesti*, 1990, 43, 17-26.
25. *Ljubić, Šime*, Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb, 1875.
26. *Metcalf, D[avid] M[ichael]*, Prijedlog atribucije metalnog novca Pavla i Mladena Šubića, *Numizmatika*, 1988, 7, 60-61.
27. *Mirnik, Ivan*, Circulation of Venetian Money in what used to be the Kingdom of Croatia and Slavonia, *Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini*, 1988, 90, 495-516.
28. *Mirnik, Ivan*, Pravo hrvatskoga plemstva na vađenje rudače i kovanje novca, *Povijesni prilozi*, 2006, 31, 101-117.
29. *Mirnik, Ivan*, Coins from Bribir (Varvaria), *Slovenská numizmatika*, 2007, 18, 157-180.
30. *Mirnik, Ivan*, Numizmatički nalazi s Bribirske glavice, u: *Studia Varvarina I*, Zagreb – Motovun, 2009, 131-151.
31. *Perojević, Marko*, Šubići gospodari Bosne, u: *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, HKD Napredak, Sarajevo, 1942, 239-249.
32. *Rengjeo, Ivan*, Novci Pavla Šubića, bana hrvatske i gospodara Bosne, *Numizmatika*, 1934-1936, 2-4, 94-105.
33. *Rengjeo, Ivan*, Novci bosanskih banova i kraljeva, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1944, 55, 237-291.
34. *Rešetar, Milan*, Stari bosanski novci, *Bosanska vila*, 1913, 5, 73-76.
35. *Smičiklas, Tadija* (prir.), *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Vol. VIII, JAZU, Zagreb, 1910.
36. *Stahl, Alan M.*, *Zecca – The Mint of Venice in the Middle Ages*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London, 2000.
37. *Sulejmanagić, Amer*, Bosanski srednjovjekovni novac u kontekstu europskih monetarnih tijekova, periodizacija te analiza njegove ikonografije, metrologije i grafije do 1353. godine, *Numizmatičke vijesti*, 2014, 67, 53-57.
38. *Šafarik, Janko*, Opisanije sviju dosad poznati srbski novaca, *Glasnik Društva srbske slovesnosti*, 1851, 3, 191-261.
39. *Šafarik, Janko*, Opisanije sviju dosad poznati srbski novaca, *Glasnik Društva srbske slovesnosti*, 1856, 8, 204-286.
40. *Šarinić, Marko*, Novci Pavla Šubića i brata mu Mladena I (1302.-1304.), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 2010, 43, 449-453.
41. *Šeparović, Tomislav*, Skupni nalaz mletačkog novca dužda Pietra Gradeniga iz Suvih dolaca u Kijevu kod Knina, *Starohrvatska prosvjeta*, 2007, 3.34, 327-333.
42. *Šišić, Ferdo*, Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga. Istorička studija, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1902, 14, 335-366.
43. *Truhelka, Ćiro*, Bosanski, srpski i bugarski novci zemaljskog muzeja u Sarajevu, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1894, 6, 389-410.
44. *Wyroubal, Zvonimir*, Novac bana Pavla Šubića, *Obol*, 1983, 35, 6-8.